

Oslanjajući se na svoju knjigu “Imperija”, Majkl Hart i Antonio Negri pokazuju kako je otpor radničke klase predodredio globalizaciju kapitala. Sada se, smatraju oni, suočavamo s novim, univerzalnim poretkom koji ne priznaje ni granice ni ograničenja – Imperijom. Usredsređivanjem na lokalne probleme nostalglična levica u ovim okolnostima i greši i nanosi štetu.

MARKSOVA KRTICA JE MRTVA! Globalizacija i komunikacija

MAJKL HART I ANTONIO NEGRI

S engleskog prevela Aleksandra Bajazetov-Vučen

*Svako oruđe može da postane oružje,
samo ako ga držiš kako treba.*

Ani Di Franko

*Ljudi biju bitke i gube ih, a ono za šta su se
borili na kraju se ostvaruje iako su izgubili
bitku, a onda se pokazuje da to i nije ono na
šta su oni mislili, pa onda drugi moraju da
se bore za to isto, samo pod drugim imenom.*
Vilijem Moris

Terminom “imperija”, kako inače glasi i naslov naše knjige,¹ želimo da označimo politički aspekt globalizacije. Naše osnovno pitanje, dakle, glasi: kakvo je političko ustrojstvo svetskog poretka?

Termin “imperija” odnosi se na jedan nov vid suvereniteta, nov vid političke vlasti. Mnogi će reći da su se globalizacijom kapitalističkog načina proizvodnje i razmene ekonomske veze osamostalile, da su se oslobodile političke kontrole, te da je politički suverenitet izgubio na značaju. Neki veličaju ovu novu eru jer se u njoj kapitalistička privreda navodno oslobađa ograničenja i zastranjenja koja su joj nametale političke snage; drugi, opet, jadikuju nad sužavanjem institucionalnih kanala preko kojih su radnici i građani mogli da utiču na hladnu kapitalističku logiku profita, ili čak da je osporavaju. Sa sigurnošću možemo reći da je s procesima globalizacije suverenost nacionalnih država počela da gubi značaj, mada se on još uvek ne može sasvim zanemariti. Osnovni faktori proizvodnje i razmene (novac, tehnologija, ljudi i dobra) sve se lakše kreću i prekoračuju državne granice, tako da nacionalna država sve manje može da reguliše njihov protok i da ekonomiji nameće svoje interese. Čak se ni za naj snažnije nacionalne države više ne može reći da imaju vrhovnu i suverenu vlast unutar svojih granica, a kamoli izvan

¹ Michael Hardt/Antonio Negri, *Empire*, Harvard University Press 2000.

njih. Međutim, to što nacionalne države gube suverenitet ne znači da je njihov suverenitet kao takav oslabio! I pored svih novijih promena, politička kontrola, funkcije države i njen regulativni mehanizam i dalje bitno određuju sferu ekonomske i društvene proizvodnje i razmene. Naša osnovna hipoteza zato glasi da je suverenitet pridobio nov oblik, da je njegov nosilac sada čitav jedan niz nacionalnih i nadnacionalnih organizama objedinjenih jedinstvenom logikom vlasti. Taj novi fenomen koji ima suverenitet na globalnom nivou zovemo Imperija.

Smatramo da su sledeće dve hipoteze neprihvatljive:

1. da postoji jedan jedini jasno lociran izvor koji diktira svetski poredak, koji vlada svetom – npr. Vašington, Njujork, Ženeva, Tokio (teorija zavere);
2. da svetski poredak nastaje spontano, kao posledica anarhičnih procesa razmene na globalnom nivou i različitih tržišnih faktora (teorija nevidljive ruke), da svetski poredak u stvari i ne postoji, nego da se dinamičnost inherentna ekonomiji konačno oslobodila pravila koja su joj nametale nacionalne države i svi drugi politički faktori.

Odbacujući ove dve krajnosti, mi savremeni svetski politički poredak tumačimo kao mešavinu. Terminom “mešani ustav” Polibije je (u krajnje afirmativnom tonu) opisao drevno Rimsko carstvo: ono, tvrdi Polibije, spaja sva tri osnovna oblika vladanja, monarhiju, aristokratiju i demokratiju, tako da u Carstvu zajedno deluju i monarhističke i aristokratske i demokratske snage. Danas se ponekad čini da svetom vlada jedna jedina monarhistička sila: na primer, tokom rata u Zalivu izgledalo je da je ta sila Pentagon, a onda ponekad i Međunarodni monetarni fond izgleda tako, ponekad možda čak i Holivud. S druge strane, opet, ponekad se može učiniti da svetom vladaju aristokratske snage: ne vladavina jednog, nego vladavina nekolicine. Transnacionalne korporacije aristokratske su upravo u tom smislu reči, a često se to može reći i za nacionalne države. Konačno, postoje i one “demokratske” sile koje, makar deklarativno, predstavljaju narod. Na svetskoj sceni ovu ulogu često mogu da preuzmu i nacionalne države, ali najzanimljiviju i najkompleksniju demokratsku silu u Imperiji predstavljaju nevladine organizacije. U svakom slučaju, zahvaljujući teoriji mešanog uređenja možemo da uzmemo u obzir sve one sile koje postoje u jednom koherentnom svetskom uređenju a da ne moramo da tvrdimo da su te sile jednoobrazne ili jednoglasne. Teorija mešanog uređenja polazi od toga da unutar jednog uređenja postoje razlike, i zato njome mogu da se objasne različite podele moći u okviru jednog poretka. Ako savremenu Imperiju shvatimo kao takvu mešavinu, treba da otkrijemo i koje to različite sile postoje u

njoj, kako one utiču jedna na drugu i kako pregovaraju jedne s drugima ili pak kako se nameću jedne drugima, kako se usaglašavaju i kako se sukobljavaju. U tome i jeste problem: termin “mešani ustav” samo je ime za određen problem, on ne kaže ništa o dinamici vlasti. No, uzmimo ga ipak kao okvir u kom ćemo objasniti kako shvatamo Imperiju.

Nacionalne države, dakle, sve više gube svoj suverenitet i sve manje uspeavaju da regulišu ekonomsku i kulturnu razmenu, no to nam u stvari pokazuje da se upravo u takvom jednom trenutku rađa Imperija. Suverenost nacionalne države bila je jedan od temelja imperijalizma koji su evropske sile gradile tokom čitavog novog veka. No, terminom “imperija” uopšte ne želimo da asociramo na imperijalizam. Granice određene modernim sistemom nacionalnih država bile su osnov evropskog kolonijalizma i ekonomske ekspanzije: teritorijalnim okvirom nacije, odnosno države, određen je bio i centar moći iz kog se nad eksternim, spoljnim teritorijama vršila vlast, i to preko sistema kanala i prepreka koje su naizmenično omogućavale i ometale tokove proizvodnje i distribucije. U imperijalizmu su evropske nacionalne države zapravo proširile svoj suverenitet i preko svojih granica, tako da se na kraju gotovo čitav svet mogao isparcelisati a mapa sveta obojiti prema evropskim bojama: crvena za britansku teritoriju, plava za francusku, zelena za portugalsku itd. Gde god bi pustio korena, moderni suverenitet bi stvorio nekakvog transcendentnog levijatana koji natkriljuje čitavo društvo i nameće hijerarhijski uređene teritorijalne granice, ne samo da bi kontrolisao čistotu sopstvenog identiteta, nego i da bi isključio sve što je drugo.

229

BEZ GRANICA

Imperija nastaje u sumrak moderne koncepcije suvereniteta. Za razliku od onog što se dešavalo u doba imperijalizma, Imperija nema jasan centar moći i ne oslanja se na utvrđene granice ili prepreke. Ona je *decentralizovan* i *deteritorijalizovan* aparat vlasti koji otvara i širi svoje granice, uključujući tako u sebe sve veće domene, a konačno i čitav svet. Imperija može da se izbori s hibridnim identitetima, fleksibilnim hijerarhijama i različitim tipovima razmene jer raspolaže prilagodljivim i umreženim mehanizmima upravljanja. Raznobojna imperijalistička mapa sveta sada se javlja kao globalna duga Imperije.

Moramo da naglasimo da termin “imperija” uopšte ne koristimo *metaforički* (tada bismo, naime, morali da pokažemo da između današnjeg svetskog poretka i rimske, kineske, američkih imperija itd. postoje sličnosti), već kao *pojam*, kao *koncepciju*, a ona pre svega zahteva teorijsko utemeljenje. Osnovna odlika Imperije jeste to što kod nje ne postoje granice: vlast Imperije je neograničena.

To pre svega znači da pojam “imperija” podrazumeva režim koji u suštini obuhvata sveukupan prostor, odnosno koji vlada nad čitavim “civilizovanim” svetom. Njegova vlast ne zna za teritorijalne granice. Drugo, Imperija u ovom značenju nije nekakav istorijski konkretan režim nastao osvajanjem, već je ona poredak koji zapravo ukida istoriju i za svu večnost fiksira postojeće stanje. Sa stanovišta Imperije, stvari će uvek biti ovakve kakve su sada i kakve je oduvek i trebalo da budu. Drugim rečima, Imperija svoju vlast ne prikazuje kao prolaznu fazu u svetskoj istoriji već kao režim koji nema vremenske granice, pa se u tom smislu nalazi izvan istorije ili čak na njenom kraju. Treće, vlast Imperije postoji na svim nivoima društva, pa čak i na onim najnižim. Imperija ne vlada prosto određenom teritorijom i određenim stanovništvom, Imperija stvara svet u kom postoji. Imperija ne reguliše prosto odnose među ljudima, Imperija pokušava da vlada samom ljudskom prirodom. Predmet njene vlasti je sveukupan društveni život, te Imperija utoliko predstavlja paradigmatički oblik bio-sile. I konačno, iako u praksi do kolena u krvi, Imperija je teoretski uvek odana miru, trajnom i univerzalnom miru izvan istorije.

METODOLOŠKI ASPEKT

Postoji jedna zanimljiva veza između italijanske politike i francuske filozofije, konkretno između pokreta *operaismo* i tzv. autonomnog marksizma s jedne i filozofije Žila Deleza s druge strane. Sličnost između njih metodološke je prirode, i nju ćemo uzećeti kao aksiom ove analize.

230

Najpre Delez: on polazi od toga da je želja aktivna a moć reaktivna. Sa stanovišta moći, “la résistance est première”: otpor hronološki i ontološki prethodi moći.

Operaismo, pak, polazi od Marksovog diktuma da kapital reaguje na borbu radničke klase, da je radnička klasa aktivna a kapital reaktivan. Tu postoji aspekt tehnološkog razvoja: gde ima štrajkova, biće i mašina. “Čitava istorija pronalazaka od 1830. naovamo mogla bi se objasniti potrebom kapitala da se opremi za slučaj pobune radničke klase” (*Kapital*, I, 15, 5). No, postoji i aspekt političkog razvoja: u Engleskoj su doneti zakoni kojima je regulisano trajanje radnog dana. “Oni su formulisani, zvanično priznati i proglašeni samo zahvaljujući dugoj klasnoj borbi” (*Kapital*, I, 10, 6).

Operaismo prihvata taj osnovni aksiom da borba radničke klase *prethodi* postepenom prestrukturisanju kapitala i da ona određuje to prestrukturisanje.

Navešćemo primer koji ide u prilog ovom aksiomu i prikazati odnos između društvene borbe i globalizacije, tačnije odnos između lanaca borbi na međunarodnom planu i kapitalističke globalizacije.

APEL NA GLOBALNOST

Koketirajući malo s Hegelom, mogli bismo reći da je stvaranje Imperije dobro “po sebi” ali ne i “za sebe”. Jedan od najdalekosežnijih zahvata koji su izvele savremene imperijalističke strukture bio je da razdele mase širom sveta, da ih podele u protivničke tabore, tačnije u bezbroj sukobljenih grupa. Proletarijatu u moćnim zemljama čak je nametnuto ubeđenje da je njegov interes tesno povezan s njegovim nacionalnim identitetom i da je sudbina htela da baš njegova nacija bude imperijalna sila. Zato je najsubverzivnija pobuna protiv takvih modernih struktura moći i bila pobuna protiv izrabljivanja *povezana* s pobunom protiv nacionalizma, kolonijalizma i imperijalizma. Na trenutak se učinilo da je želja za oslobođenjem ujedinila čitavo čovečanstvo, učinilo se da će u budućnosti moderni mehanizmi vladanja jednom zauvek biti uništeni. Pobunjene mase, njihova želja za oslobođenjem, njihovi pokušaji da iznađu alternativna rešenja i da osnuju tela preko kojih će uticati na donošenje odluka – sve je to otvaralo mogućnost za nastanak internacionalizma i za globalizaciju svih odnosa, za prevazilaženje imperijalne vlasti i nacionalnih i kolonijalnih podela. U naše vreme toj želji koju je svojevremeno raspirilo *mnoštvo* izašlo se u susret stvaranjem Imperije: čudnim i iščašenim, ali ništa manje realnim stvaranjem Imperije. Mogli bismo čak reći da je stvaranje Imperije i njenih globalnih mreža zapravo *odgovor* na razne vidove borbe protiv moderne mašinerije vlasti, a naročito klasne borbe motivisane željom mnoštva za oslobođenjem. To mnoštvo je dovelo do stvaranja Imperije.

No, to što je Imperija dobra “po sebi” ne znači i da je dobra “za sebe”. Iako je možda odigrala značajnu ulogu u okončavanju ere kolonijalizma i imperijalizma, Imperija ipak stvara sopstvene odnose moći zasnovane na eksploataciji, a oni su u mnogom pogledu čak i brutalniji od onih koje je ona uništila. Kraj dijalektike modernosti nije značio i kraj dijalektike eksploatacije. Danas je gotovo čitavo čovečanstvo u nekoj meri uvučeno u mreže kapitalističke eksploatacije ili im je potčinjeno. Podela na manjinu koja upravlja ogromnim bogatstvom i većinu koja živi u bedi i nema nikakav uticaj danas je još radikalnija. Geografske i rasne linije ugnjetavanja i izrabljivanja, povučene još u eri kolonijalizma i imperijalizma, ne samo što nisu ukinute nego su, naprotiv, potencirane.

Mada svesni svega ovog, mi ćemo ipak insistirati na tome da stvaranje Imperije predstavlja korak napred ka ukidanju svake nostalgije prema strukturama moći koje su prethodile Imperiji, i odbacićemo svaku političku strategiju koja bi podrazumevala povratak na stare prilike – na primer, oživljavanje nacionalne države koja bi nas štitila od prodora globalnog kapitala. Mi tvrdimo da je Imperija bolja, i to u onom smislu u kom je i Marks tvrdio da je kapitalizam bolji od onih obli-

ka društva i onih načina proizvodnje koji su mu prethodili. Marksov stav počiva na zdravom i lucidnom gađenju prema uskogrudim i rigidnim hijerarhijama koje su prethodile kapitalističkom društvu, ali i na svesti o tome koliko je potencijal za oslobođenje porastao upravo u ovoj novoj situaciji. Isto tako i mi danas vidimo kako Imperija uklanja neke okrutne režime moderne moći i kako povećava potencijal za oslobođenje.

Vrlo dobro znamo da s ovom tezom plivamo protiv glavne stuje naših prijatelja i drugova na levisi. Od šezdesetih naovamo, u decenijama krize komunističke, socijalističke i liberalne levice, kritička misao, kako u bogatim kapitalističkim, tako i u potčinjenim zemljama, pokušavala je da nadomesti one vidove otpora čiji su nosioci bili određeni društveni subjekti ili nacionalne i regionalne grupacije, te da političku analizu utemelji na “lokalizovanju” borbe. Tako se, na primer, često govori o “lokalnim” pokretima ili “lokalnoj” politici, u kojima se lokalne granice (bilo identiteta, bilo teritorije) suprotstavljaju neizdiferenciranom i homogenom prostoru globalnih mreža i odnosa, ili se pak navode argumenti koji počivaju na dugoj tradiciji levičarskog nacionalizma i koji (to je još i najbolja varijanta) naciju shvataju kao osnovni mehanizam odbrane od prevlasti stranog i/ili svetskog kapitala. Čini se da su operativni silogizmi koji se nalaze u srcu različitih vidova “lokalne” levičarske strategije danas u potpunosti reaktivni: ako kapitalistička vlast sve

232

više poprima globalni opseg, naš otpor prema njoj mora da brani lokalne interese i da gradi brane koje će zaustaviti sve brže tokove kapitala. S tog stanovišta, prava globalizacija kapitala i stvaranje Imperije sigurno izgledaju kao razvlašćenje i poraz. Mi, međutim, tvrdimo da je lokalistička pozicija danas i pogrešna i štetna, mada poštujemo srčanost nekih njenih zagovornika. Pogrešna je najpre zato što čitav problem nije dovoljno dobro utemeljen: on počiva na pogrešnoj dihotomiji globalno-lokalno, pri čemu globalno podrazumeva homogenizaciju i neizdiferenciran identitet, dok lokalno očuvava heterogenost i različitost. U takvim argumentima često se implicira i pretpostavka da su lokalne razlike nekako prirodne, ili se makar njihovo poreklo ne dovodi u pitanje: lokalne razlike postoje od ranije, one prethode sadašnjem stanju, i njih treba braniti, treba ih čuvati od spoljnih upada i od globalizacije. Zato i ne čudi što pobornici lokalnog usvajaju terminologiju tradicionalnih ekoloških pokreta ili čak taj “lokalni” politički projekt poistovećuju s očuvanjem prirode i biodiverziteta. Zato oni lako mogu da skliznu u neku vrstu primordijalizma koji cementira i romantizuje društvene odnose i identitete. Međutim, pažnju bi trebalo obratiti upravo na “proizvođenje lokalnosti”, dakle, na društvenu mašineriju koja stvara i oživljava identitete i razlike, a oni se onda shvataju kao lokalni. Lokalne razlike nisu ni date ni prirodne, već su one posledica od-

ređenog režima proizvodnje. Isto tako ni globalnost ne bi trebalo shvatati kao kulturnu, političku ili ekonomsku homogenizaciju. Kao i lokalizaciju, tako i globalizaciju pre treba shvatiti kao *režim* koji proizvodi identitet i razliku, tj. homogenost i heterogenost. Zato bi se razlika između globalnog i lokalnog bolje mogla utemeljiti preko različitih tokova i prepreka, različitih mreža u kojima lokalni momenat odnosno perspektiva prioritet daje podizanju barijera koje će vratiti stare teritorijalne granice, dok globalni momenat prioritet daje mobilnosti i tokovima koji te teritorijalne granice ukidaju. U svakom slučaju, pogrešno bi bilo tvrditi da možemo da uspostavimo (odnosno povratimo) lokalne identitete koji su u izvesnom smislu spoljni i zaštićeni od globalnih tokova kapitala i od Imperije.

233 Osim toga, levičarska strategija odupiranja globalizaciji i odbrane svega lokalnog je štetna, i to zato što u mnogim slučajevima ono što izgleda kao lokalni identitet nije autonomno, nije samosvojno, nego u stvari podržava i ojačava razvoj kapitalističke imperijalne mašinerije. Globalizacija ili deteritorijalizacija koju sprovodi imperijalistička mašinerija uopšte ne stoji u suprotnosti s lokalizacijom ili reteritorijalizacijom, već ona aktivira različite i dinamične trendove diferencijacije i identifikovanja. Strategija lokalnog otpora bira pogrešnog neprijatelja, odnosno prikriva pravog. Mi se nikako ne protivimo globalizaciji odnosâ uopšte – naprotiv, rekli smo da su najuticajnije snage levičarskog internacionalizma upravo i dovele do ovog procesa. Pre bismo bili skloni da neprijatelja vidimo u određenom režimu globalnih odnosa koji smo nazvali Imperijom. I što je još važnije, strategija kojom se brani ono što je lokalno štetna je i zato što zamagljuje, pa čak i poriče prava alternativna rešenja i potencijale za oslobođenje koji postoje *unutar* same Imperije. Trebalo bi da jednom za svagda raskrstimo s tim traganjem za nečim spoljnim, za neakvom imaginarnom čistotom u politici. I s teorijskog i s praktičnog stanovišta bilo bi bolje da Imperiji izađemo na crtu i da se suočimo s njenim kompleksnim trendovima homogenizacije i heterogenizacije, te da analizu zasnujemo na moći koju ima mnoštvo širom sveta.

REFRENI “INTERNACIONALE”

Pre ne tako mnogo vremena internacionalizam je bio okosnica proleterske borbe, ali i okosnica progresivne politike uopšte. “Proletarijat nema zemlju” ili, bolje rečeno, “zemlja proletera je čitav svet”. “Internacionala” je bila himna svih revolucionara, pesma za utopijsku budućnost. Treba, dakako, naglasiti da utopijski ton njenih slogana nije internacionalistički u pravom smislu reči, ako pod internacionalizmom podrazumevamo neku vrstu konsenzusa između različitih nacionalnih identiteta kojim se njihove međusobne razlike očuvavaju ali ipak donekle i mire.

Tačnije bi bilo reći da je proleterski internacionalizam bio antinacionalistički, pa time i nadnacionalan i globalan. Proleter i svih zemalja, ujedinite se – ali ne na osnovu nacionalnih identiteta, već direktno, preko zajedničkih potreba i želja, bez obzira na granice i ograničenja.

Internacionalizam je bio volja aktivnog masovnog subjekta koji je shvatio da su nacionalne države glavni nosioci kapitalističke eksploatacije, a da su mase stalno prinuđene da se bore u besmislenim kapitalističkim ratovima – ukratko, da je nacionalna država politička formacija čije se protivrečnosti ne mogu ublažiti, već koju treba u potpunosti ukinuti. Međunarodna solidarnost bila je u suštini projekt za uništenje nacionalne države i za stvaranje nove globalne zajednice. Ovaj program proletarijata bio je u pozadini mnogih često i dvosmislenih definicija koje su socijalističke i komunističke stranke formulisale tokom veka u kom su vladale nad proletarijatom. Ako je nacionalna država glavna karika u lancu vlasti, i ako nju kao takvu valja ukinuti, onda “nacionalni” proletarijat ima zadatak da uništi sebe samog u meri u kojoj je uopšte nacionalno definisan, i da međunarodnu solidarnost izvede iz zatvora u kom se zatekla. Pri tom međunarodna solidarnost nije isto što i milosrđe ili altruizam, plemenita žrtva u korist neke druge nacionalne radničke klase, već je ona svojstvena borbi svakog pojedinačnog “nacionalnog” proletarijata za slobodu i neraskidivo je povezana s njom. Proleterski internacionalizam stvorio je paradoksalnu i moćnu političku mašineriju koja je neprekidno pomerala granice i hijerarhije nacionalnih država, i utopijsku budućnost uvek stavljala u globalni okvir.

234

Danas treba da budemo svesni toga da je vreme takvog proleterskog internacionalizma prošlo, ali to nikako ne znači da ideja internacionalizma nije autentično postojala u masama i da nije stvorila poseban geološki sloj patnje i nade, sećanja na pobeđe i poraze; trag ideoloških borbi i starih potreba svakako i dalje postoji. Osim toga, ispostavlja se da je proletarijat danas ne samo internacionalan nego i globalan (ili da makar teži tome). Mogli bismo pasti u iskušenje da kažemo da je proleterski internacionalizam u stvari “pobedio”, s obzirom na to da je u eri globalizacije i stvaranja Imperije moć nacionalnih država oslabila, ali tada bi reč pobeđa imala čudan i ironičan prizvuk. Bolje bi bilo da se nadovežemo na reči Vilijama Morisa, navedene na početku ovog odeljka, i kažemo da je ono za šta se proleter i bore postalo stvarnost uprkos tome što su proleter i poraženi, ali se onda ispostavilo da to i nije ono na šta su oni mislili, pa da možda mi treba da se borimo za ono na šta su oni mislili, samo što to sad ima drugo ime.

Praksa proleterskog internacionalizma najjasnije se ispoljava u ciklusima borbe koji se javljaju na međunarodnom nivou. U tom okviru, (nacionalni) generalni štrajk i pobuna protiv (nacionalne) države bili su mogući jedino kao

elementi komunikacije između konkretnih pojedinačnih borbi i procesa oslobađanja koji je počeo da se širi svetom. Od Berlina do Moskve, od Pariza do Nju Delhija, od Alžira do Hanoja, od Šangaja do Džakarte, od Havane do Njujorka, i tokom čitavog XIX i XX veka, sve borbe imale su iste odlike. Vesti o pobunama širile su se i uklapale u nov kontekst, kao što su nekada trgovački brodovi nosili vesti o pobunama robova od jednog karipskog ostrva do drugog i tako prenosili iskru koja je svuda palila neugasivu vatru revolta. Da bi ovakav komunikacioni lanac uopšte mogao da se formira, primaoci vesti moraju biti kadri da određeni događaj “prevedu” na sopstveni jezik, da tu borbu prepoznaju kao svoju i da tako načine novu kariku u lancu. U nekim slučajevima to “prevođenje” je dosta komplikovano: na primer, početkom XX veka, Kinezi su vesti o borbi protiv kolonijalista na Filipinima i na Kubi “preveli” i uklopili ih u sopstveni revolucionarni projekt. U drugim slučajevima to je daleko jednostavnije: radnici koji su obrazovali radničke savete u Torinu, u Italiji, bili su neposredno inspirisani vestima o pobedi boljševika u Rusiji. Možda bi bolje bilo da te pojedinačne borbe ne zamišljamo kao karike u jednom velikom lancu, nego da ih vidimo kao virus koji se prilagođava svakom novom domaćinu.

235 Unutar ovih ciklusa lako bi se mogli utvrditi periodi velikog intenziteta. Prvi talas počeo je posle 1848. s političkom agitacijom Prve internacionale, nastavio se tokom osamdesetih i devedesetih godina XIX veka, kada su stvorene prve značajne političke i sindikalne organizacije socijalista, a vrhunac je dostigao posle ruske revolucije 1905. godine i prvog međunarodnog talasa antiimperijalističkih pobuna. Drugi talas podigao se posle sovjetske revolucije 1917. godine, kad su se borbe intenzivirale širom sveta; zaustavio ih je fašizam s jedne i pacifikovali politika *New Deal* i antifašistički front s druge strane. Konačno, treći talas bio je talas borbi koje su počele s kineskom revolucijom, nastavile se s borbama za oslobođenje širom Afrike i Latinske Amerike, i doživele vrhunac tokom šezdesetih.

Ovi međunarodni ciklusi borbi odredili su razvoj kapitalističkih institucija i nagnali kapitalizam da se reformiše i restrukturiše. Proleterski, antikolonijalni i antiimperijalistički internacionalizam i borba za komunizam, sastavni deo naj snažnijih pobuna tokom XIX i XX veka, anticipirali su i determinisali procese globalizacije kapitala i stvaranje Imperije, pa utoliko stvaranje Imperije i jeste odgovor na proleterski internacionalizam. U načinu na koji su borbe masa anticipirale i determinisale razvoj kapitalizma nema ničeg dijalektičkog ili teleološkog - naprotiv, same te borbe svedoče o kreativnosti želje, utopije svedoče o proživljenom iskustvu, o potencijalu istorije. Jednom rečju, borba je opipljiva, ona je gola realnost. A teleologija se može konstruisati samo *post festum*.

Borbe koje su prethodile globalizaciji i determinisale je bile su izraz istinske snage živog rada koji je želeo da se oslobodi nametnutih krutih režima vezanih za određenu teritoriju, odnosno režima koji su tu teritoriju i stvorili. Boreći se protiv akumuliranog mrtvog rada, živi rad uvek pokušava da slomi fiksirane, krute teritorijalne strukture, nacionalne organizacije i političke figure koje ga drže u okovima. Uz snagu živog rada, njegovu neumornu aktivnost i želju da prevaziđe teritorijalna ograničenja, ovaj proces rušenja granica raskriljuje sva vrata istorije. Ako prihvatimo aktivnost mnoštva, ako prihvatimo da mnoštvo *samo* proizvodi svoju subjektivnost i svoje želje, shvatićemo kako je to globalizacija, u meri u kojoj zaista deteritorijalizuje prethodne strukture ugnjetavanja i kontrole, stvarni preduslov za oslobođenje mnoštva. No, kako se taj potencijal za oslobađanje danas može aktivirati? Da li Njeno Veličanstvo Neutaživa želja za slobodom, koja je uništila i sahranila nacionalne države i koja je dovela do stvaranja Imperije, još uvek živi ispod pepela sadašnjice, ispod pepela one vatre koja je zahvatila i međunarodni proleterski subjekt i industrijsku radničku klasu kao njegovog glavnog nosioca? Šta je došlo na mesto tog subjekta? U kom smislu možemo reći da je ontološki koren novog mnoštva postao pozitivni osnov na kom možemo definisati globalizaciju?

KRTICA I ZMIJA

236

Važno je da shvatimo da se sam subjekt rada i pobune korenito promenio. Promenio se sastav proletarijata, pa zato mora da se promeni i naše shvatanje proletarijata. Što se samog pojma tiče, moramo da shvatimo da je proletarijat šira kategorija, koja uključuje sve one čiji je rad direktan ili indirektan predmet eksploatacije, podvrgnut kapitalističkim normama proizvodnje i reprodukcije. U prethodnoj eri, kategorija proletera uglavnom se poistovećivala s kategorijom industrijske radničke klase, a njena paradigmatička figura bio je muškarac zaposlen u fabrici za masovnu proizvodnju. Ekonomske analize i politički pokreti često su toj industrijskoj radničkoj klasi dodeljivali vodeću ulogu u odnosu na druge likove radnika (npr. zemljoradnika ili tzv. reproduktivnog rada). Danas ta radnička klasa nikako nije nestala: ona nije prestala da postoji, već samo više nema onu privilegovanu poziciju unutar kapitalističke privrede, niti ima hegemonijsku poziciju u sastavu samog proletarijata. Proletarijat nije ono što je nekad bio, ali to ne znači da je nestao. Pre se može reći da se ponovo suočavamo s jednim analitičkim zadatkom, s potrebom da shvatimo kako izgleda novi sastav proletarijata kao klase.

Činjenica da pod proletarijatom podrazumevamo *sve* one koje eksploatiše kapitalistička vlast, *sve* one koji su predmet vlasti, ne treba da navede na zaključak da je proletarijat homogena ili neizdiferencirana celina - naprotiv, unutar nje-

ga postoje znatne razlike i različiti slojevi. Za neke radnike postoji fiksna nadnica, za neke ne; nečiji rad ograničen je na osam sati dnevno i četrdeset nedeljno, nečiji traje i čitav život; nekom radu pridaje se minimalna vrednost, neki se, opet, nalazi na samom vrhu kapitalističke privrede. U jednom kasnijem poglavlju ove knjige pokazaćemo da među različitim vidovima proizvodnje koji danas postoje nematerijalna radna snaga (koja se bavi komunikacijom, saradnjom, kao i proizvodnjom i reprodukcijom afekata) sve više zauzima glavno mesto ne samo u shemi kapitalističke proizvodnje nego i u sastavu proletarijata. Mi tvrdimo da su svi ovi različiti vidovi rada na već neki način podvrgnuti kapitalističkoj disciplini i kapitalističkim proizvodnim odnosima. Proletarijat kao klasa određen je time što predstavlja sastavni deo kapitala.

237 Druga stvar koju moramo da razmotrimo jeste vid borbe u kom ovaj novi proletarijat izražava svoje želje i potrebe. U drugoj polovini XX veka, a naročito u dvema decenijama između 1968. i pada Berlinskog zida, prestrukturisanje i globalna ekspanzija kapitalističkog načina proizvodnje bili su praćeni i promenama u borbi koju je vodio proletarijat. Kao što smo rekli, međunarodni lanac borbi, zasnovan na komunikaciji i prevođenju zajedničkih želja radnikâ u pobunu očigledno više ne postoji. Pa ipak, činjenica da je taj lanac pojedinačnih borbi nestao još uvek ne znači da je iza njega ostalo prazno mesto - naprotiv, na svetskoj sceni mogu se uočiti moćne pojave koje kazuju da mnoštvo odbija eksploataciju i koje svedoče o postojanju nove proletherske solidarnosti i borbenosti.

Navedimo samo najradikalnije i najdramatičnije borbe u poslednjim godinama XX veka: događaje na Trgu Tjenanmen 1989, intifadu, tj. pobunu protiv izraelske državne vlasti, rasno motivisanu pobunu u Los Anđelesu maja 1992, ustanak u Čijapasu koji je otpočeo 1994, niz štrajkova koji su potresli Francusku decembra 1995, ili one koji su paralisali Južnu Koreju 1996. Svaka ova borba bila je specifična i počivala je na konkretnim regionalnim interesima, i nikako ne bi mogla da se uklopi u nekakav lanac pobuna širom sveta. Nijedan od ovih događaja nije doveo do novog ciklusa borbi, zato što želje i potrebe koje je artikulisao nisu mogle da se prevedu. Drugim rečima, (potencijalni) revolucionari u drugim krajevima sveta nisu čuli za događaje u Pekingu, Nablusu, Los Anđelesu, Čijapasu, Parizu ili Seulu, ili bar u njima nisu odmah prepoznali sopstvenu borbu. Osim toga, ove borbe ne samo što nisu uspele da uspostave komunikaciju s drugim kontekstima, nego nisu uspele da je uspostave ni sa svojim neposrednim okruženjem: zato su često bile kratkog veka i na samom tom mestu na kom su nastale, i sagorele su kao šibice. Ovo je sigurno jedan od najvažnijih i najakutnijih političkih paradoksa našeg vremena: u ovo tako slavljeno doba komunikacije, *borba ne uspeva da uspostavi komunikaciju.*

Teško možemo razumeti ovu paradoksalnu nekomunikativnost, kao što teško možemo izraziti i prirodu tih novih tipova borbe. Treba da shvatimo da su te borbe, doduše, izgubile na širini, trajnosti i komunikativnosti, ali da su zato dobile na intenzitetu. Treba da shvatimo da se one, doduše, sve bave svojim lokalnim i neposrednim problemima, ali da su to ipak ujedno i problemi od nadnacionalnog značaja, da su oni tipični za nove imperijalne kapitalističke prilike. Na primer, nemire u Los Anđelesu raspirile su lokalna rasna netrpeljivost i društvena i ekonomska diskriminacija određenih grupa stanovništva, umnogome svojstvena baš toj (post)urbanoj teritoriji, ali su ti nemiri odmah prebačeni na jedan opštiji nivo jer izražavaju i otpor prema postfordovskom režimu društvene kontrole. U nečemu slični intifadi, nemiri u Los Anđelesu pokazali su kako se, zbog postojećih fordovskih mehanizama za tvrđenja pazara i društveno posredovanje, javila akutna potreba da se na već neki način kontrolišu rasno i socijalno šarolike velegradske teritorije i stanovništvo. Pljačkanje i paljenje nisu bili samo metafore, oni odslikavaju realnu globalnu mobilnost i nestabilnost postfordovskih društvenih pregovora. I u Čijapasu se pobuna pre svega ticala jednog lokalnog problema: određena grupa diskriminisana je i nedovoljno je zastupljena u meksičkom društvu i meksičkoj državi, mada to u nekoj meri važi za sve društvene hijerarhije u svim latinoameričkim zemljama. Međutim, sapatistička buna bila je ujedno i borba protiv društvenog režima koji je nametnula NAFTA i, nešto uopštenije, protiv sistematske diskriminacije i lošeg položaja na tom delu svetskog tržišta. Konačno, kao i u Seulu, masovni štrajkovi u Parizu i čitavoj Francuskoj krajem 1995. godine ticali su se jednog specifično lokalnog i nacionalnog problema radništva (penzije, nadnice, nezaposlenost), ali je odmah bilo jasno da je ta borba ujedno i izraz otpora novom društvenom i ekonomskom poretku u Evropi. Štrajkovi u Francuskoj pokazali su da postoji potreba za novom predstavom o javnosti, za restrukturisanjem javnog prostora, pošto on sad mora da se odbrani od neoliberalnih mehanizama privatizacije koji gotovo svuda prate projekt kapitalističke globalizacije. Možda baš zato što su nekomunikativne, što ne mogu da putuju horizontalno i da tako obrazuju lanac, sve ove borbe moraju da se kreću vertikalno, takoreći, i da se odmah prebace na globalni nivo.

Treba da znamo da sve ovo ne predstavlja nov lanac borbe na međunarodnom nivou: u pitanju je pre jedan sasvim nov kvalitet društvenih pokreta. Drugim rečima, treba da prepoznamo te suštinski nove zajedničke odlike ovih borbi, koliko god one među sobom bile različite. Pre svega, svaka ta borba, iako duboko ukorenjena u lokalne prilike, odmah prelazi na globalni nivo i napada imperijalno ustrojstvo kao takvo. Drugo, sve te borbe ukidaju tradicionalnu razliku između eko-

nomskih i političkih borbi. Nekada su one bile ekonomske, političke i kulturne – sada su to biopolitičke borbe, borbe koje se vode oko načina života. One sada stvaraju sopstvene javne prostore i nove tipove zajednice.

Sve to, dakle, treba da shvatimo, ali to nije nimalo jednostavan zadatak. U stvari, čak i kad pokušamo da utvrdimo šta je to što je u ovim situacijama istinski novo, u tome nas ometa mučan utisak da su ove borbe nekako u startu već stare, prevaziđene i anahrone. Borbe na Trgu Tjenanmen koristile su jezik demokratije koji je izgledao staromodno: gitare, trake preko čela, šatori i slogani podsećali su na Berkli šezdesetih. I neredi u Los Anđelesu izgledali su kao odjek rasnih sukoba koji su potresali SAD tokom šezdesetih. Štrajkovi u Parizu i Seulu gotovo da su nas vratili u epohu masovnog industrijskog radništva i podsećali su pomalo na poslednje trzaje radničke klase. Sve te borbe, svi njihovi autentično novi elementi, od samog su početka izgledali staro i staromodno, upravo zato što ne mogu da uspostave nikakav kontakt s drugima, što se njihov jezik ne može prevesti. Njihova borba ne uspeva da uspostavi komunikaciju iako joj mediji (televizija, internet i svi mogući forumi) daju izuzetno povlašćeno mesto. Tako se ponovo suočavamo s onom paradoksalnom nekomunikativnošću.

239 Šta to u stvari ometa komunikaciju? Jedna prepreka je i to što nosioci borbe ne prepoznaju zajedničkog neprijatelja protiv kog su sve te pojedinačne borbe usmerene. Peking, Los Anđeles, Nablus, Čijapas, Pariz, Seul – sve te situacije izgledaju kao specifične, ali one u suštini sve direktno napadaju globalni poredak Imperije i tragaju za pravom alternativom. Zato je jedan od najprečih političkih zadataka upravo taj da se definiše priroda zajedničkog neprijatelja. Druga prepreka, koja u stvari proističe iz prve, jeste odsustvo zajedničkog jezika, nemogućnost da se idiom svake pojedinačne borbe prebaci na neki kosmopolitski nivo. Borbe u drugim delovima sveta, a ponekad čak i sopstvena borba, izgledaju kao da su napisane na nekom nerazumljivom stranom jeziku. I ovo nam nameće jedan važan politički zadatak: da sastavimo nov zajednički jezik koji bi olakšao komunikaciju, kao što su to u prethodnoj epohi činili jezici antiimperijalizma i proleterskog internacionalizma. Možda će to morati da bude neki sasvim nov vid komunikacije između specifičnih i samosvojnih entiteta, vid komunikacije koji ne funkcioniše na osnovu sličnosti već na osnovu razlike.

Dva važna politička zadatka bila bi, dakle, da prepoznamo zajedničkog neprijatelja i da pronađemo zajednički jezik za sve borbe, i o ta dva zadatka će još biti govora u nastavku knjige, no, intuicija nam govori da ovakva analiza ne uspeva da shvati istinski potencijal koji ove nove borbe nose. Tačnije, intuicija nam kaže da horizontalno artikulisanje borbe, njihovo horizontalno ulančavanje, više

nije adekvatno, te da se pomoću tog modela ne može shvatiti kako to savremene borbe dobijaju globalni značaj, jer nam on zagrađuje pogled na njihov istinski potencijal.

Kontinuitet proleterskih borbi u Evropi XIX veka Marks je pokušao da opiše metaforom krtice i njenih podzemnih tunela. Marksova krtica izlazi na površinu u vremenima otvorenih klasnih sukoba, a onda se ponovo povlači, ali ne da bi pala u kakav zimski san nego da bi, krećući se zajedno s istorijom, i dalje kopala tunele i onda u pravom trenutku (1830, 1848, 1870) ponovo izbila na površinu. "Srećno ti kopanje, stara krtice!"² No, mi podozrevamo da je Marksova stara krtica uginula. Štaviše, reklo bi se da u ovom trenutku, u trenutku nastanka Imperije, metaforu krtičinih tunela može da zameni metafora zmije i njenog beskonačnog vijuganja. Nju, naime, koristi i Delez kad analizira prelazak s društava koja počivaju na disciplini na društva koja počivaju na kontroli. (Delez tvrdi da je savremeno društvo napustilo one vidove discipline o kojima je pisao Fuko. Danas sve disciplinske institucije – škola, porodica, zatvor, fabrika – prolaze kroz krizu. To ne znači da se srušila sama logika discipline, nego da su se srušile institucionalne granice koje su nekada određivale i ograničavale primenu te logike na jedan određeni društveni prostor. Logika discipline proširila se na čitavo društvo, postala je uopštenija, a u nekim slučajevima čak i intenzivnija. Društvo koje počiva na kontroli određeno je upravo tom uopštenom disciplinom.) "Stara krtica je", kaže Delez, "životinja koja obitava u zatvorenoj sredini, dok je zmija oličenje društava koja počivaju na kontroli. U režimu u kom živimo, ali i u načinu života i odnosu s drugim ljudima, prešli smo s jedne životinje na drugu, s krtice na zmiju." U postmoderni su i dubine savremenog sveta i njegovi podzemni prolazi svi izašli na površinu. Današnje borbe u tišini klize površinom Imperije. Možda je nekomunikativnost borbi, nedostatak dobro postavljenih kanala za komunikaciju, u stvari prednost a ne mana - prednost zato što su svi pokreti uvek subverzivni sami po sebi, pa ne čekaju na pomoć spolja: njihov uspeh ne zavisi od toga da li će se proširiti ili neće. Što više kapital bude širio svoju globalnu mrežu proizvodnje i kontrole, svaka pojedinačna pobuna možda će biti tim uspešnija što se više bude oslanjala samo na svoje snage, što više svoju energiju bude koncentrisala na jedan čvrst i kompaktan klin koji će se tako, u tom zmi-jolikom kretanju, zabiti pravo u srž imperijalnog poretka. Imperija je površinski svet, i do njenog se virtuelnog središta može doći sa svake tačke na površini. Ako bi te tačke obrazovale neku vrstu novog lanca borbi, bio bi to lanac određen ne komu-

240

² Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, New York International Publishers 1963.

241 nikativnošću borbe već upravo njihovom singularnošću, intenzitetom svojstvenim svakoj pojedinačnoj borbi. Ukratko, ovu novu fazu određuje to što se borbe više ne povezuju horizontalno, već se odmah kreću vertikalno, pravo ka virtuelnom središtu Imperije. Sa stanovišta revolucionarne tradicije mogli bismo prigovoriti da je taktički uspeh svih revolucionarnih poduhvata tokom XIX i XX veka zavisio upravo od sposobnosti date grupe da razbije *najslabiju kariku* u imperijalističkom lancu, da je upravo to osnov revolucionarne dijalektike, pa da stvari ni danas ne stoje mnogo drugačije. Svakako možemo reći da te zmijolike borbe koje vidimo danas nemaju nikakvu jasnu revolucionarnu taktiku, ili bar da se sa stanovišta taktike nikako ne mogu shvatiti. No, pošto smo suočeni s nizom snažnih subverzivnih društvenih pokreta koji udaraju na najviše nivoe imperijalne organizacije, možda više i nema smisla da insistiramo na staroj dihotomiji strategija-taktika. U ustrojstvu Imperije više ne postoji ništa što bi se nalazilo “izvan” moći”, pa tako više nema ni slabih karika, ako pod tim podrazumevamo neku spoljnu tačku na kojoj bi Imperija bila ranjiva ili nedovoljno dobro artikulisana. Da bi uopšte bila relevantna, svaka borba mora da udari u samo srce Imperije, u ono mesto u kom leži njena snaga. No, to ne znači da neki konkretan geografski region može da dobije prioritet, ne znači da, na primer, socijalni pokreti u Vašingtonu, Ženevi ili Tokiju mogu da napadnu srce Imperije – naprotiv, stvaranje Imperije i globalizacija ekonomskih i kulturnih veza znače da se to kritično mesto, središte Imperije, može napasti sa svake tačke. Zato je opsednutost starih revolucionarnih škola taktikom sada potpuno prevaziđena: jedina strategija kojoj savremene borbe mogu da pribegnu jeste stvaranje suparničke moći koja će iznići u samoj Imperiji.

Oni koji nisu u stanju da prihvate novu prirodu i revolucionarni potencijal ove situacije, korist koju ona može da donese samoj borbi, možda treba da se užive u perspektivu same imperijalne moći, koja uvek može samo da reaguje na borbu. Čak i kad su nekomunikativne, Imperija te borbe uvek prati s manijakalnom i kritičkom pažnjom. One su uvek lekcije u obuci vladajuće strukture, i one provociraju primenu svih sredstava represije. Prva lekcija glasi da se takvi događaji ne smeju ponoviti ako kapitalistička globalizacija treba da se nastavi. Te borbe, opet, imaju i sopstvenu težinu, imaju sopstveni intenzitet, i one su, što je najvažnije, imanentne procedurama i trendovima imperijalne moći. One odlučuju o tome koji su procesi globalizacije mogući a koji nisu. Na tako protivrečan način, imperijalni procesi globalizacije i počivaju na ovim događajima, oni ih priznaju kao granice, ali i kao priliku da se instrumenti same Imperije bolje podese. Proces globalizacije ne bi bilo, ili bi se oni zaustavili, kad ih ove eksplozije mnoštva, koje udaraju direktno na najviše nivoe imperijalne moći, ne bi stalno osujećivale – ali i podstrekivale.

JOŠ MALO O METODOLOGIJI

Vratićemo se na onaj metodološki aspekt ili aksiomatsku tačku o kojoj je bilo govora na početku, pa ćemo videti da ova rasprava o međunarodnom lancu borbi i o kapitalističkoj globalizaciji počiva na jednom osnovnom aksiomu: naime, da otpor prethodi moći (u delezovsko-fukoovskom rečniku), odnosno da borbe proletarijata prethode formama kapitalističkog društva i vlasti i da ih određuju (u marksističko-operaističkom rečniku).

Naravno, pitanje koje se iz sasvim razumljivih razloga nameće glasi: da li otpor stvarno može da dođe pre moći i da li društvena borba stvarno prethodi kapitalizmu i određuje ga? Mi ne možemo da ponudimo jasne argumente u prilog ovoj tezi, mi od nje polazimo kao od aksioma. U ovoj knjizi pokušaćemo da pokažemo da se istorija sasvim legitimno može čitati i odozdo, ali ništa od svega toga ne može se koristiti kao dokaz. Što je još zanimljivije, ovaj aksiom težište stavlja na moć otpora i na moć klasne borbe, što i jeste njegov glavni *politički efekat*.

Danas, suočeni sa snagama kapitalističke globalizacije i s novim svetskim poretком, možda sebe i svoje društvene pokrete stvarno doživljavamo kao slabe, ali to je već opšte mesto. Mi želimo da ponudimo neku vrstu protivotrova tom cinizmu i tom osećanju nemoći. Ne treba da se pretvaramo da smo snažni ako to nismo, već treba da postanemo svesni toga da smo mi nosioci one snage koja je stvorila svet ovakav kakvim ga vidimo danas, a koja onda može da stvori i neki drugi.

242

© The authors
© Eurozine (www.eurozine.com)